

PETERSBURG ÜNİVERSİTESİNİN YETİŞTİRDİĞİ ORYANTALİSTLER

ORIENTALISTS RAISED BY PETERSBURG UNIVERSITY

ВОСТОКОВЕДЫ В ПЕТЕРБУРГСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Vesile ŞEMŞEK*

ÖZ

XVII. yüzyıldan itibaren Aydınlanma döneminin getirdiği toleransla, Batı İslam'ı tanımaya başlamış, Kur'an tercümeleri ve İslam Peygamberinin hayatını ele alan eserler yayınlanmaya başlamıştır. Müttekip yüzyıllarda bu çalışmalarla birlikte Batılı düşünürler, Hz. Muhammed hakkında bilgi veren kaynaklardan onun hayatını ve kişiliğini öğrenme fırsatı bulmuşlardır. İslam kültür tarihinde mühim yere sahip olan Rusya, XX. yüzyılın büyük bir kısmını sosyalist tecrübe içerisinde geçirdiğini ve kazanılan tecrübelerin İslam dünyası için de yeni bir deneyim olduğu da görülmektedir. Coğrafi konum itibarıyla bu bölgede yaşayan Müslüman halklar, buldukları rejimin şartları gereği dini konularda yeterli bilgilere ulaşamadıkları bilinmektedir. Bu nedenle günümüzde bile, Rus bilim adamları temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, İslam'ın ve Hz. Muhammed'in algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. İslam Araştırmalarının bu şekilde cereyan etmesine vesile olan St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsü Sovyet rejiminin ideolojisine adapte olma zorunda kalmıştır. Daha önce Ortodoks kilisesi adına Misyonerlik çalışmaları yapmış olan Rus Doğu bilimciler bu defa ateizm adına çalıştıkları gibi dine karşı önyargılı çalışmalar sürdürmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Bu çalışmanın amacı da, temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış, yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde olan Rus oryantalistlerin, İslam dini ve Hz. Muhammed'in algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktır.

Çalışmamız, geniş kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulmadığından dolayı Rusça eserlere, belli bir yöntem ve sınırlama getirilerek yapıldı. Özellikle bazı Rus bilim adamlarının eserleri üzerinde yapılan incelemelerde, onların İslam dini ve Hz. Muhammed hakkındaki görüş ve düşünceleri, tenkit ve eleştirileri bilimsel veriler kapsamında aktarmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: *İslam, Oryantalist, St. Petersburg, Din, Peygamber, Tarih, Doğu Bilimi*

ABSTRACT

* ORCID: 0000-0002-9800-4557 Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, vsemsek@gmail.com

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

XVII. from the century onwards, with the tolerance of the Enlightenment period, the West began to recognize Islam, and translations of the Qur'an and works addressing the life of the Prophet of Islam began to be published. In conjunction with this study in subsequent centuries, Western thinkers Hz. They had the opportunity to learn about his life and personality from sources that provided information about Muhammad.

Russia, which has an important place in the history of Islamic culture, xx. it is also seen that he spent most of the century in the socialist experience and that the experiences gained were a new experience for the Islamic world. It is known that due to geographical location, the Muslim peoples living in this region do not have sufficient information on religious issues due to the conditions of their regime. For this reason, even today, Russian scientists are trying to create a new people and society that appears to be fundamentally opposed to religions and religious beliefs, and which are free from their beliefs by means of appropriate structures, such as Islam and Hazrat Mahdi (as). They try to uncover differences in Muhammad's perception. This is the reason why the Islamic Studies took place in this way. The Petersburg Institute of Eastern Sciences had to adapt to the ideology of the Soviet regime. The Russian Oriental scientists who had previously done missionary work on behalf of the Orthodox Church did not neglect to pursue studies prejudiced against religion as they worked on behalf of atheism. The purpose of this study, are basically adjusted their beliefs against religions and religious beliefs and appropriate structures visible with the new Russian Orientalists of the prophet of Islam in efforts to create a human society. It is to reveal differences in Muhammad's perception.

Our study was conducted with a certain method and limitation on Russian works, as they were not subject to a wide-ranging study. In particular, studies of the works of some Russian scholars have shown that their religion of Islam and Hazrat Mahdi (as) is the most important aspect of the Islamic world. Views and thoughts about Muhammad, critiques and critiques were tried to convey within the scope of scientific data.

Key Words: *Islam, Orientalist, St. St. Petersburg, Religion, Prophet, History, Eastern Science*

АННОТАЦИЯ

XVII в. с толерантностью, принесенной эпохой Просвещения с века, Запад начал признавать Ислам, перевод Корана и Пророк. Работы, посвященные жизни Мухаммеда, начали публиковаться. В последующие века западные мыслители вместе с этими работами, Пророк. Они получили возможность узнать о его жизни и личности из источников, которые предоставляют информацию о Мухаммеде. Россия, занимавшая важное место в истории исламской культуры, начала XX века. он провел большую часть столетия в социалистическом опыте, и опыт, полученный, также является новым опытом для исламского мира. По географическому положению мусульманские народы, проживающие в этом регионе, как известно, не получают достаточной информации по религиозным вопросам в соответствии с условиями режима, в котором они находятся. Поэтому даже в наши дни российские ученые пытаются создать нового человека и общество, которое в основном выступает против религий и религиозных верований, и, соответственно, освобождается от своих верований, Ислам и Пророк. Они пытаются выявить различия в восприятии Мухаммеда. Ислам, таким образом, исследования процессов, происходящих не способствует St. Петербургский Институт восточных наук был вынужден адаптироваться к идеологии советского режима. Российские востоковеды, ранее выполнявшие миссионерскую работу от имени православной церкви, на этот раз не пренебрегали продолжением предвзятых исследований против религии, поскольку

они работали от имени атеизма. Цель этой работы состоит в том, что российские востоковеды, Цель этого исследования заключается в том, что даже сегодня российские ученые в основном выступают против религий и религиозных верований, и в рамках усилий по созданию нового человека и общества, очищенного от их убеждений, с соответствующими конструкциями, российскими востоковедами, Исламом и пророком. Чтобы выявить различия в восприятии Мухаммеда. Ислам, таким образом, исследования процессов, происходящих не способствует St. Петербургский Институт восточных наук был вынужден адаптироваться к идеологии советского режима. Российские востоковеды, ранее выполнявшие миссионерскую работу от имени православной церкви, на этот раз не пренебрегали продолжением предвзятых исследований против религии, поскольку они работали от имени атеизма. Наша работа была сделана на русском языке, с определенным методом и ограничением, поскольку она не подвергалась обширным исследованиям. В частности, в обзорах на трудах некоторых российских ученых говорится, что их религия ислама и Пророк. Он пытался передать мнения и мысли о Мухаммаде, тенит и критику в рамках научных данных.

Ключевые Слова; *Ислам, Востоковед, Св. Петербург, Религия, Пророчество, История, Восточная Наука*

GİRİŞ

1.Tarihi Süreçte Rus Oryantalizmi

Oryantalizm, Doğu Biliminin, çağdaş durumunu öğreten bilimsel bir disiplin bütününe verilen ortak tanımdır. (Ojedov,1963:86). Oryantalist ise, Doğu araştırmalarını inceleyen ve bu alanda bilimsel çalışmalar yapan Batılı ilim adamlarına denir. Batılı bilim adamları, doğu ile ilgili birçok alanda araştırma sahaları oluşturmaları ile, farklı milletlerden değişik alanlarda oryantalistler yetişmeye başladı. Bu durum da oryantalistler arasında farklı ekollerin oluşmasına sebep olmuştur.(Sibai,1993:12).Genel anlamda, Batı kaynaklı araştırma faaliyetlerinin tamamını içeren oryantalizm, aynı zamanda, Doğu toplumlarına dair dil, edebiyat, tarih, coğrafya, kültür ve medeniyet alanında yapılmış yerel kaynaklı çalışmaları inceleyen ve değer yargılar üreten bir bilim alanıdır. Bununla birlikte, tarihsel süreçte farklı kullanım şekilleri ve geniş anlamlar içeren oryantalizmin, en önemli dalını İslam araştırmaları oluşturur. (Sarıçam, Özdemir,Erşahin, 2011: 1).

Doğu Bilimine ait tarih, felsefe, din, sanat, dil, edebiyat, ekonomi gibi alanlarda yapılan araştırma faaliyetlerini kapsar. Bununla birlikte, Asya ve Kuzey Afrika halklarının durumunu da inceleyen Doğu Bilimine ait çalışmalar, genel olarak Türk toplumlarına dair, Türkoloji, (Türkologiya), Hindistan ile ilgili, Hindoloji (İndologiya), Japon ve Çin Bilimlerini inceleyen (Sinologiya), Fars ve Afgan kültürlerine dair, (İranistika) Mısır ve Afrika'ya ait (Yegiptologiya), bölüm başlıkları şeklinde incelemektedirler.) Ayrıca, Oryantalizm, güçlü Batı'nın zayıf Doğu'ya empoze ettiği bir doktrin olma sebebiyle, Batı, bu çalışmaları ile Doğu'yu kendi potasında eritmek ve iki yapı arasında mevcut olan çeşitli doğal farklılıkları kaldırmak istemektedir. (Şemşek, 2018: 14)

E. Said'e göre, Batı Oryantalizmi, Doğu araştırmalarında elde ettiği bilgileri kendi önyargısını ilave etmeden objektif biçimde izah edememiştir.

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

(Kuznetsov,1989: 725) Müslüman tarihçilerin çalışmalarına karşılık, Hıristiyan bilim adamlarının da İslam dinine ve Hz. Muhammed'e dair birçok siyasi, ideolojik ve bilimsel faaliyetleri mevcuttur. İslam Peygamberinin şahsiyetine, siyasi kimliğine, aile hayatına karşı değer yargılar sergileyerek olumlu ve olumsuz düşünce tarzları geliştirmişlerdir. Yirmi üç yıllık peygamberlik hayatında sadece yeni dinin hükümlerini icracısı olarak değil, siyasi nedenlerle de Hz. Muhammed'e karşı olan merak, hep aynı olmamıştır. Tarihi süreçte devamlı merak ve ilgi odağı olan İslam peygamberi, ister siyasi, ister sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı devamlı mahiyeti derinleşmiş, kirli ve şüpheci düşüncelerle donatılmış ve en önemlisi, bütün bu ön yargılı fikirlerin ilmi esaslara dayandırılarak anlatıldığı görülmektedir.

XV. yüzyıldaki seyahatlerle başladığını kaydettiğimiz Rus oryantalizminin XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönem içerisinde daha çok teorik ve altyapı çalışmalarını içerdiğini görmekteyiz. Bu dönemdeki araştırmalar sistematik olmadığı gibi şahsi çalışmalardan ve genellikle misyonerlik faaliyetlerinden ibarettir. (Kraçkovskiy,1968: 17). 1798yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Oryantalist düşünce tarihinde bir kırılma noktası oluşturdu. Bu döneme kadar teorik düzeyde yapılan oryantalizm çalışmaları, bu noktadan itibaren pratik alana aktarılmaya başlanmıştır (Said, 79-136). Aslında bu işgal, Batı'nın oryantalizm çalışmalarının siyasi anlamda kullanım şeklini de göstermektedir. Doğu ve Batı arasında korunması gereken farklılık duygusu, Batı'nın Doğu üzerinde egemenlik kurmak isteği vb. konular aynı biçimde ele alınmıştır. I. Petro döneminden itibaren yapıcı reformlar gerçekleştiren Rusya Batılı bir devlet olmaya karar vermişti. Rusya'da Oryantalizmin temelleri XVIII. yüzyıldan itibaren atılmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili araştırma çabası da bu dönemde gelişme göstermiştir. Çarlık Rusya'sı döneminde genel olarak İslamiyet, özellikle Kur'an ve Hz. Muhammed'e yaklaşımlar Rus Ortodoks kilisesi kontrolünde yapılmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu misyonerlik hedefi taşımakta olup Batıda Ortaçağda üretilen İslam aleyhtarlığı ruhunu yansıtmıştır. Bu çalışmalar hiçbir değere sahip değildir. Çarlık dönemi sonlarına doğru Rusya'da oryantalizmin bilimsel disiplin haline gelmesiyle birlikte kendi ölçülerine göre bilimsel sayılabilecek Rus Oryantalistleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Ancak bunların çalışmaları da Batılı meslektaşlarının çalışmalarının tekrarı ve tercümelerinden ibaret idi.

Ortaçağdan itibaren Avrupa'da, İslam tarihi ve İslam dini ve Hz. Muhammed ile ilgili çalışmalar önem kazanarak, zamanla bilgi ve metodolojinin gelişmesi ile de orantılı olarak gelişmeye devam etmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Batı'dan etkilenen Rusya İslam dini ve Hz. Muhammed'in hayatıyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. XX. yüzyılda cereyan eden Sovyet dönemi ve onun uyguladığı rejim, Rus halkının dış dünyadan tecrit edilmesine sebep olmuştur. Bu rejimin ateizm ideolojisi adına dinlere karşı savaş açması, İslam dini çalışmalarını bu defa ateizm istikametinde tanıtması sonucunu doğurmuştur. Hatta Rusya'da yaşayan Müslüman halkların büyük bir kısmı dini inançlarını kaybederek dinden uzaklaşmışlardır. Bu nedenle Rusya'nın siyasi icraatlarının etkisine maruz kalan Rus halkı, Hz. Muhammed hakkında yapılan çalışmaları ve gerçekleri tespit etme

imkanına daha yeni kavuşmaya başladığı söylenebilir. Rus araştırmacılar için İslam hakkında tarafsız incelemeler yapma imkanı, ateizm rejiminin ortadan kalkmasıyla, yani XX. yüzyılın son döneminde mümkün olmuştur.

2. Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

İslam Araştırmaları alanında St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsündeki çalışmaların geniş bir şekilde cereyan ettiği bilinmektedir. 1724'de Rus çarı Büyük Petro'nun tarafından kurulmuş olan St. Petersburg Devlet Üniversitesi Rusya'nın ilk üniversitelerinden biri olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Eğitim ve öğretime başladığından itibaren, günümüze kadar gelen tarih süreci boyu bilim ve kültür dünyasında önemli ilim adamları yetiştirmiştir.

Petersburg Üniversitesinde Doğu Dilleri bölümü kurulduğu tarihten itibaren, Rus Oryantalistler, oryantalizmin yönünü Doğu olarak belirlediler. Rus Doğu bilimcilere göre oryantalizm her alanda Doğu'ya yönelmeli ve Doğu'yu tanımalıdır. Bu yönelme ve tanınmanın sonucunda da Doğu ülkelerine komşu olan Rusya bu ülkelerden farklı yönlerde yararlanmak da isteyecektir.

XIX. ve XX. Yüzyıllarda Rus yazarlar tarafından ortaya konmuş ve Rus toplumu tarafından tasavvur edilmiş olan Hz. Muhammed imajı ve genel olarak İslam tarihi konusu, birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. İslam dini hakkında sağlam bilgi edinilecek kaynakların yok denecek kadar az olması ve mevcut kaynakların da gerçek İslam'ı yansıtmayan birtakım unsurlar barındırdığı bu nedenle de söz konusu problemlerin daha da belirginleştiği söylenilebilir. (Şemşek, 2018:1)

1917'de Sovyet rejiminden sonra Rusya'da genel olarak dinlere karşı ateist yaklaşım benimsenmişti. Bu dönemde İslamiyet ve özellikle Hz. Muhammed ile ilgili çalışmalar Sovyet rejimi tarafından sıkı kontrol altında tutularak rejim ideolojisine ters düşmeyecek bir tarzda yürütüldüğünden saldırgan ateistlik ruhunu taşımakta olup, çoğunlukla bilimsel değerlere sahip değildir. Bununla beraber Sovyet dönemin de akademik yönü benimseyen bilim adamları çalışmalarını sürdürmüşlerdi. 1980'den itibaren dünyada gelişen tarihi süreç, Rusların İslamiyet'e karşı yaklaşımlarını değiştirdi ve konuyla ilgili araştırmalar yeni hüviyet kazanmaya başladı. (Şemşek, 2018:2)

Rus Oryantalistlerin Doğu bilimi için yaptıkları çalışmaların ve kayda geçirilen ilk seyahatlerin XV. Yüzyıla ait olduğu görülmektedir. Anafasya Nikitin adlı Doğu bilimci Hindistan'a yolculuk sırasında yaptığı bir takım çalışmalarını kayda geçirmiştir. Yine 1618'de İ. Petlin'nin Çin seyahati ve aynı dönemde Çin'e gönderilen Rus elçileri F.İ. Baykova ve N.G. Spafarya'nın hatıraları Doğu bilimi adına yapılan ilk çalışmalar arasında sayılabilir. (Prohorov, 1962:390) Ayrıca Ortodoks kilisesinin, Rus Doğu biliminin yayılmasında önemli katkıları vardır. Ortodoks kilisesi dini yaymak için Doğu ülkelerine ve Afrika'ya hatta Etiyopya'ya kadar misyonerlerini göndermiştir. Özellikle Rus Ortodoks kilisesinin misyonerleri, Çin Budizmi'nin yayılmasını engellemek için bölgede önemli çalışmalar yaparak 1689'da Pekin'de ilk Ortodoks kilisesi inşa etmiştir.

Çarlık Rusya'sında ilk Doğu bilimi çalışmaları, şahsi seyahatler ve şahısların sınırlı imkanlarıyla yapılmıştır. Çarlık Rusya'sında Doğu bilimi alanında

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

esas atılımı I. Petro yapmıştır. 1696'da I. Petro, hakimiyeti sırasında devletine her alanda güç kazandırmak için ihtirasla çalışan bir idareci olarak Rus devletinin Doğu üzerindeki planları için Doğu biliminden de yararlanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemde Doğu bilimini bir devlet politikası haline gelerek Rus devletinin öncelikli hedefi, Doğu politikasında Batı'yı takip etmek değil belki ona yetişmek ve geçmek olarak belirlenmiştir. (Kulikova,1986: 156). Konu ile ilgili Minayev "Çarlık Rusyası'nın Doğu ile bağlantıları iç-içe olup Doğu bilimimizin devlet politikalarına yansımaması mümkün değildir." demiştir. (Kulikova,1986: 173)

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı'da da Doğu bilimi üzerine çalışmalar yapılmasına rağmen Rus Doğu bilimcileri benzer çalışmaları Batı'dan bağımsız olarak kendi imkanlarıyla oluşturmuşlardır. Bu durum, yapılan temel çalışmaları kısmen de olsa Batı'dan bağımsız olarak ortaya çıktığını ve ayrı temellerde hareket ederek kendilerine özgü bir ekol geliştirdiklerini göstermektedir. (Yerasov, 1981: 9-13)

Rus oryantalizmine ilişkin ilk çalışmalar daha çok çeviri alanında yapılmıştır. Çevirileri, Doğu dillerindeki elyazmaların tercüme takip eder. Bu konuda ilk çalışmayı Doğu bilimcisi G.S. Lebedev, Sanskrit grameri üzerine yapmıştır. (Porohov,1993:115).

1802 yılında Çar'ın emriyle Dış İşleri Bakanlığı oluşturulmuş ve 1820'de Bakanlık bünyesine Asya Komitesi eklenmiştir. 1823'de Asya komitesine bakanlık için uzmanlar hazırlayan Doğu Dilleri Eğitim Bölümü eklenmiştir. Bu bölüme iyi eğitim almış Hıristiyan gençler alınıyordu. Bu gençler beş yıllık bir eğitim sürecine tabi tutulduktan sonra Doğu'ya gönderiliyorlardı. Çok sayıda öğrenci yetiştiren bu bölüm, özellikle XIX. Yüzyılın ortalarında Kafkasya ve Orta Asya'da cereyan sömürge savaşları sırasında Rusya için önemli görevler ifa etmiştir. (Yerasov, 1981:45-48).

Çarlık Rusya'sında Doğu biliminin gelişiminde Rus Askeri Teşkilatı'nın da önemli katkıları olmuştur. Askeri heyetler ve ajanlar, Doğu ülkelerinin dinleri, siyasi yapıları, coğrafi durumları, bölgede yaşayan halkların etnik kökenleri hakkında ayrıntılı bilgiler getirerek önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle, XVII yüzyılın sonunda Rus donanması Hindistan, Çin, Asya ve Güney-Doğu seferleri sırasında elde ettikleri bilgileri derleyip toplayarak St. Petersburg'a getirmişlerdir. (Şemşek, 2018:19)

Hind Lojistik Okulu'nun kurucusu İ.P. Minayev "Biz incelemelerimiz sırada Doğu'yu hiçbir zaman uzak ve gereksiz bir bölge olarak görmedik. Doğu'yu, komşu ve araştırılması her zaman gerekli görmüşüzdür." (Kulikova,1986:3).

Sovyet dönemine gelince, dinle ilgili çalışma ve uygulamaların bilimsel verilere dayanmadığı ve uzun bir zaman dilimi içerisinde dini bilgilerin azaldığı, hatta zamanla doğru bilgilerin yerini yanlış ve kaynağı belirsiz bilgilerin aldığı görülsede, bu durum dine olan yönelişi ve ihtiyacı ortadan kaldırmamıştır. İnsanlar, din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çevrelerde, aile ortamlarında ve genellikle de şifahi düzeyde devam ettirmişlerdir. Resmî ideoloji tarafından izlenen din karşıtı propagandanın gereği olarak yayınlanan telif ve tercüme çalışmalarında Hz.

Muhammed dahil olmak üzere birçok dini fenomen ve objeler çarpıtılarak asıl mahiyetleriyle yansıtılmadığına rağmen, bu durumun, Hz. Peygambere olan sevgi ve bağlılığı asla azaltmadığı da görülmektedir. Nitekim, bağımsızlık sonrasında Rusya’da, dini konularda olduğu gibi, Hz. Peygamber hakkında da var olan ilgi boşluğunun doldurulması amacıyla yoğun bir yayın faaliyetleri başladığı görülmektedir. Ortaya çıkan ürünler arasında bazı ciddi çabalara tesadüf edilse de, genel itibarıyla bilimsel olmaktan uzak, aceleci telif ve tercümelere dayanmaktadır. Bu konulardaki boşluk devam etmekte ve ciddi bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlar din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çerçevede, aile ortamlarında ve genellikle de kültürel düzeyde devam ettirmişlerdir.

Orta Doğu Bilim Tarihi Araştırmaları ve Doğu Bilimcileri yetiştirmek Petersburg Üniversitesinin çok eski geleneklerindedir. 1819’dan itibaren bu eğitim kurumunda O.İ. Senkovski (1800-1870), P.S. Savelyev (1814-1859), A.K. Kazembekov (1814-1859), M.A. Tantavi (1810-1861), M.D. Topçubaşov (1790-1869) bilimsel çalışmalar yürütmelerine geniş yer verilmekteydi. 1855’de Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı kuruldu. Kısa süre sonra 1878 V.V.G rigoryevin başkanlığında açılan Doğu Tarih Bölümüne 1896’da N.İ. Veselovskiy bölüm başkanı oldu. Aynı dönemde üç bölüm daha faaliyete başladı. Bu bölümler Sami Halkları tarihi, Ari Halkları tarihi ve Kuzey Doğu Asya Halkları Tarihi dersleri idi. 1896-1930 yılları arası Petersburg Üniversitesinde Rus Bilim Tarihinin önemli simalarından ve ilim dünyasına büyük katkılar sunan Yakın Doğu ve Orta Asya Tarihi ve Medeniyet tarihi ile özdeşmiş seçkin bir tarihçi olan Ord. Prof. Dr. V.V. Bartold (1869-1930), Orta Çağda adı geçen bölgenin Siyasi, Sosyal ve Kültür Tarihinin temelini oluşturacak çalışmaları yaptı. Orta Asya ve çevresinin tarihi ile ilgili dört yüzden fazla eserle bilim dünyasına katkıda bulunduğu çalışmalar vazgeçilmez kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca, V.V. Bartold’un çalışmaları Rusya’da Şarkiyat araştırmalarının gelişimini ortaya koymaktadır.

Büyük Rus Bolşevik İnkılabından sonra 1917’de Üniversitede Doğu Dilleri ve Tarihi Fakültesine(Şarkşünaslık) ilgi artarak büyük gelişmeler yaşandı. 1934’den itibaren Yakın Doğu Tarihi Bölümünde Sömürgeci Halklar Tarihi dersleri de verilmeye başladı. Bu dersler daha sonra Filoloji bölümünde devam etti.

Petersburg Üniversitesinde Doğu Bilimi olarak faaliyet gösteren Fakültesinde 1944’de Orta Çağ ve Yeni Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı açıldı. Buna 1949’da Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi ve Uzak Doğu Ülkeleri Tarihi Ana Bölüm Dalı eklendi. 1944-1950 yılları arası ilk kurucu Dekan Rus Doğu Bilimcisi SSRİ’nin Akademi Üyesi Prof. Dr. A.Y. Yakubovskiy (1886-1953) oldu.

Hind Lojistik Okulu’nun kurucusu İ.P. Minayev “Biz incelemelerimiz sırada Doğu’yu hiçbir zaman uzak ve gereksiz bir bölge olarak görmedik. Doğu’yu, komşu ve araştırılması her zaman gerekli görmüşüzdür.” (Kulikova, A.M. Stanovleniya Universitetskogo Vostokovedeniya v Peterburge/Petersburg’da Doğu Bilimleri Üniversitesinin kurulması)

Üniversitenin tarihi sürecinde büyük alimler ve bilim adamlarının çalıştığı ve emek verdiler. Bu ilim ocağı Sovyetler Döneminin SSRİ ittifakının Akademi

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

üyelerinden N.V. Pırguleyevskaya(1894-1970), M.S. İvanov, A.M. Belinskiy ve V.A. Kraçkovskaya Bizans, İıran ve Orta Asya tarihi ve M.V. Çurakov Arap Ülkeleri Tarihi alanlarının temelini oluşturdular. Ayrıca, İıran ve Hilafet Tarihi alanında önemli çalışmalara imza atan İ.P. Petruşevskiy (1898-1977) ayrı ayrı dönemlerde, ilki 1950-1954, diğeri 1961-1977 olmak üzere iki defa bölüm başkanlığı yaptı.

Petersburg Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde görev yapan önemli bilim adamlarından Türk Tarihi ve Dil Bilimcisi A.D. Naviçev 1948-1982, İıran ve Orta Asya tarihçisi L.V. Stroyeva 1944-1989, Afgan Halkları Tarih ve Kültürü alanında A.L. Grünberg-Svetoviç'i (1976-1995) örnek gösterebiliriz.

İslam Araştırmalarının bu şekilde cereyan etmesine vesile olan St. Petersburg Doğu Bilimler Enstitüsü Sovyet rejiminin ideolojisine adapte olma zorunda kalmıştır. Daha önce Ortodoks kilisesi adına Misyonerlik çalışmaları yapmış olan Rus Doğu bilimciler bu defa ateizm adına çalıştıkları gibi dine karşı önyargılı çalışmalar sürdürmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Günümüzde, Rus bilim adamlarının, temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabası içerisinde arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, özellikle, İslam ve Hz. Muhammed algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalıştıkları görülür.

3.Yağmalanmış Miras – El yazma Eserler

Bilim Tarihi Araştırmaları ve Doğu Bilimcileri yetiştirmek Petersburg Üniversitesinin çok eski geleneklerindedir. 1819'den itibaren bu eğitim kurumunda O.İ. Senkovski (1800-1870), P.S. Savelyev (1814-1859), A.K. Kazembekov (1814-1859), M.A. Tantavi (1810-1861), M.D. Topçubaşov (1790-1869) bilimsel çalışmalar yürütmelerine geniş yer verilmekteydi.

XVII. Yüzyılın sonundan itibaren Rusya'da Doğu dilleri, tarih ve medeniyetinin alanlarının araştırılması için el yazma eserlerin bir araya toplanması çalışmaları başlatıldı. 18. Yüzyılın başlarında çeşitli yollarla Rusya'ya getirilen el yazma eserlerin muhafaza edilmesi amacıyla kütüphane kuruldu. Bu ihtiyaca binaen I. Petro emri üzere, 1714'de ilk olarak Doğu Elyazmaları Kunstkamera (St. Petersburg) adlı Bilim müzesinde toplandı.(Musalı, 2018: 23-25).

Asya Müzesi adıyla başlamış olan Doğu Bilimi Merkezi, Sovyet döneminde Doğu Bilim Enstitüye çevrilerek büyük Doğu Bilim Merkezi seviyesine getirilmiştir. Doğu Bilimi üzerinde çalışmalar yapan yeni Doğu Bilim merkezleri, kurumlar tarafından açılmıştır. Sovyet döneminde hazırlanan akademik Doğu Bilim çalışmalarından bir diğeri de Arap dili ve Edebiyatı üzerinde çalışan Rus Doğu Bilimcileri Bibliyografya Ansiklopedisidir. Üç milyon üzerinde esere sahip bu müze beş binadan oluşuyor. Barok tarzdaki Kışlık Saray'ın cephesi iki kilometre uzunluğunda Guinness'e göre, dünyanın en büyük resim galerisi Çarıçe Katerina'nın 1764-1874 yılları arasında Batı Avrupa'nın en iyi koleksiyonlarını satın almasıyla il temelleri atılmış 1057 adet oda ve salonda gezmek için yaklaşık 25 km yürümek lazım her esere bir dakika bile ayrılrsa on yıl süreyle gezmek gerekir.

Hermitage müzesinin tarihçesine bakıldığında, ilk faaliyetlerin başlaması 1764 yılına tekabül ettiği görülmektedir. Rus kraliçesi Büyük Katerina'nın Berlin'de bir müzayededen 200 tabloyu birden satın alması üzerine koleksiyon çalışmaları başlamış olur. Kraliçe, "Kış sarayı"nın yanında başka bir saray daha yaptırarak satın aldığı tüm eserleri buraya yerleştirir. Daha sonraki dönemlerde Katerina'dan sonra gelen Romanovlar ailesi bu koleksiyonu daha da zenginleştirerek Hermitage Müzesinin büyütmiş oldular. 1917 tarihinden itibaren, "Devlet Hermitage Müzesi" olarak anılmaktadır. Ruslar, "Ermitaj Muzesi" olarak adlandıırırlar.

Kırk yıla yakın bir süre boyunca, görsel sanatlarla ilgili faaliyet gösteren St. Petersburg Hermitage müzesinde farklı yeni bir bölüm açıldı. Bu, Rusya Bilimler Akademisinde özel olarak oryantalizm için kurulmuş ilk kurum 1818'de St. Petersburg'da açılan Asya Müzesi'dir. Kurumun ilk başkanı olarak Alman asıllı K.M. Fren atandı. Daha sonra, 1930'da Sovyet Dönemi Rus Oryantalizmi için önemli değişiklikler yılı olarak kabul edildi. Asya Müzesi, Rusya Bilimler Akademisi Oryantalistler Kurulu'nun nezdinde iki ayrı bölüm açıldı. Bunlardan ilki, Budist Kültürü Enstitüsü ile Türkoloji Enstitüsünün birleşmesiyle Leningrad'da Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Şarkiyat Enstitüsü oluşturuldu. İkinci olarak, 1950'de ise St. Petersburg Doğu Elyazmaları Bölümü açıldı.

Rusya Bilimler Akademisinin St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü dünyadaki en büyük el yazma eser kütüphanelerinden biridir. Oryantalistlerin faaliyetleri sonucunda çok değerli yazma eserler toplanmıştır. Kütüphane 'de korunan Türk Elyazma eserleri L.V.Dmitriyeva tarafından fişlenmiş ve katalog şeklinde 1980 ve 2002 yıllarında yayımlanmıştır. Orta Doğu 1855'de Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı kuruldu. Kısa süre sonra 1878 V.V.Grigoryevin başkanlığında açılan Doğu Tarih Bölümüne 1896'da N.İ. Veselovskiy bölüm başkanı oldu. Aynı dönemde üç bölüm daha faaliyete başladı. Bu bölümler Sami Halkları tarihi, Ari Halkları tarihi ve Kuzey Doğu Asya Halkları Tarihi dersleri idi.

1896-1930 yılları arası Petersburg Üniversitesinde Rus Bilim Tarihinin önemli simalarından ve ilim dünyasına büyük katkılar sunan Yakın Doğu ve Orta Asya Tarihi ve Medeniyet tarihi ile özdeşmiş seçkin bir tarihçi olan Ord. Prof. Dr. V.V. Bartold (1869-1930), Orta Çağda adı geçen bölgenin Siyasi, Sosyal ve Kültür Tarihinin temelini oluşturacak çalışmaları yaptı. Orta Asya ve çevresinin tarihi ile ilgili dört yüzden fazla eserle bilim dünyasına katkıda bulunduğu çalışmalar vazgeçilmez kaynak niteliği taşımaktadır. Ayrıca, V.V. Bartold'un çalışmaları Rusya'da Şarkiyat araştırmalarının gelişimini ortaya koymaktadır.

Büyük Rus Bolşevik İnkılabından sonra 1917'de Üniversitede Doğu Dilleri ve Tarihi Fakültesine(Şarkşünaslık) ilgi artarak büyük gelişmeler yaşandı. 1934'den itibaren Yakın Doğu Tarihi Bölümünde Sömürgeci Halklar Tarihi dersleri de verilmeye başladı. Bu dersler daha sonra Filoloji bölümünde devam etti. Petersburg Üniversitesinde Doğu Bilimi olarak faaliyet gösteren Fakültesinde 1944'de Orta Çağ ve Yeni Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı açıldı. Buna 1949'da Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi ve Uzak Doğu Ülkeleri Tarihi Ana Bölüm Dalı eklendi. 1944-1950 yılları arası ilk kurucu Dekan Rus Doğu Bilimcisi SSRİ'nin Akademi Üyesi Prof. Dr. A.Y. Yakubovskiy (1886-1953) oldu. Üniversitenin tarihi sürecinde büyük

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

alimler ve bilim adamlarının çalıştığı ve emek verdiler. Bu ilim ocağı Sovyetler Döneminin SSRİ ittifakının Akademi üyelerinden N.V. Piguleyevskaya(1894-1970), M.S. İvanov, A.M. Belinskiy ve V.A. Kraçkovskaya Bizans, İran ve Orta Asya tarihi ve M.V. Çurakov Arap Ülkeleri Tarihi alanlarının temelini oluşturdular. Ayrıca, İran ve Hilafet Tarihi alanında önemli çalışmalara imza atan İ.P. Petruşevskiy (1898-1977) ayrı ayrı dönemlerde, ilki 1950-1954, diğeri 1961-1977 olmak üzere iki defa bölüm başkanlığı yaptı. Konu ile ilgili, Petersburg Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde görev yapan önemli bilim adamlarından Türk Tarihi ve Dil Bilimcisi A.D. Naviçev 1948-1982, İran ve Orta Asya Tarihçisi L.V. Stroyeva 1944-1989, Afgan Halkları Tarih ve Kültürü alanında A.L. Grünberg-Svetoviç'i (1976-1995) örnek gösterilebilir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

İslam Kültür tarihinde mühim yere sahip olan Rusya, XX. Yüzyılın büyük bir kısmını sosyalist tecrübe içerisinde geçirdiğini ve bu nedenle kazanılan tecrübelerin İslam alemi için önemli bir deneyim süreci olduğu da söylenebilir. Bu dönemde birçok alanda yapılan bilimsel çalışmalar, ilim ve kültür hayatına büyük ölçüde katkı sağladığı görülsede, coğrafi konum itibariyle bu bölgede yaşayan Müslüman halklar, buldukları rejimin şartları gereği dini konularda yeterli bilgilere ulaşamadıkları da bilinmektedir. İnsanlar din karşıtı yapılanmalara rağmen, dinleri ile diyalog içerisinde olmuş, dini sima ve objelere karşı saygılarını dar çerçevede, aile ortamlarında ve genellikle de kültürel düzeyde devam ettirmişlerdir. Resmi ideoloji tarafından izlenen din karşıtı propagandanın gereği olarak yayınlanan telif ve tercüme çalışmalarında Hz. Muhammed dahil olmak üzere birçok dini fenomen ve objeler çarpıtılarak asıl mahiyetlerinin yansıtılmadığına rağmen, bu durumun, Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığı asla azaltmadığı da görülmektedir. Nitekim, bağımsızlık sonrasında, İslam ve Peygamberi hakkında var olan ilgi boşluğunu doldurulması amacıyla yoğun yayın faaliyetleri başladığı görülmektedir. Özellikle, günümüzde bile Rus bilim adamları temelde dinlere ve dini inançlara karşı görünen ve buna uygun yapılanmalarla inançlarından arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabası içerisinde arındırılmış yeni bir insan ve toplum oluşturma çabaları içerisinde, İslam ve Hz. Muhammed algısındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Rus oryantalistlerin büyük ölçüde Batı'da hakim olan görüşlerden etkilendiği söylenebilir. Rusya'da son dönemlerde benimsenmiş olan Marksist metodolojiye dayanan İslam ve Hz. Muhammed profilinin temel fikrinin, Batılı oryantalistlerden alındığını, dolayısıyla Batılı oryantalistlerin Hz. Muhammed'e yaklaşımlarını ele alırken oryantalizmi bir bütün olarak değerlendirildiğinde Rus oryantalistlerin, Batıda yapılan çalışmaların bir başka boyutunu teşkil ettiği görülecektir.

Son bir değerlendirme olarak, "Asya Müze"si adıyla kurulmuş olan Doğu Bilimi Merkezi, Sovyet döneminde Doğu Bilim Enstitüsüne çevrildi. Böylece, Doğu Bilimleri Araştırma Merkezi olarak faaliyet göstermeye başlayan kurumda Doğu ilimlerine yönelik alanlarda yeni bölümler açıldı. Yeni açılan bölümlerden ikisi büyük önem arz etmekte idi. Bunlardan ilki, Sovyet döneminde,

Doğu Dilleri ve Edebiyatları alanında araştırmalara dair veri hazırlama bölümü, bir diğeri ise, Rus Doğu Bilimcileri Bibliyografik Çalışmalar Ansiklopedisi bölümü olarak uzun zaman faaliyet gösterdiler. Ayrıca, Rusya Bilimler Akademisinin St. Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü zengin materyallere sahip olması açısından da, dünyanın önde gelen ‘el yazma’ eserler kütüphanelerinden biridir. Bütün bunlar da, bilimsel nitelik taşıyan oryantalist çalışmalarının, diğeri ilmi araştırma faaliyetlerine de ışık tutacak mahiyette eserler ortaya konulacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Abdülmelik, E. (1998). *Krizdeki Oryantalizm, Eleştiriler*, (Mehmet Kır, Çev.) Yöneliş, İstanbul.
- Abhazov, A. (1905). *Arapskaya Versiya Agafengelya*, XVI, ZBO, Azerbaycan Etnografyası, Bakü: c. I, 1988
- Aşirov, N. (1973). *Revolutsya İslama v Rossii*, Moskova.
- Avksentev, A. (1966). *Koran, Şeriat i Adatı*, Stravropol.
- Azimli, M. (2013). *Siyeri Faklı Okumak*, Ankara Okulu, Ankara.
- Balcı, İ. (2015). *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu, Ankara.
- Balansakuklu Yusuf, (1994). *Kutadgu Biliğ*, Bakü.
- Barthold, W.W. (1918). *Muslimanskiy Mir*, Petrograd.
- Barthold, W.W. (1977). IX. *Raboti po İstorii vostokovedeniya*, Soçineniya, IX, Moskova.
- Belyayev, E. A. 1965). *Arabi, İslam i Arabskiy Halifat v Rannee Srednevekovye*, Moskova.
- Bolşakov, O.G. (1989). *İstoriya Halifata*, Moskova.
- Baladzori, (1927). *Kniga Zavoevaniya Stran*, (P.K. Juze, Çev.) Materyalı Po İstorii Azerbaycana, Baku.
- Belazuri, (1866). *Kitabu'l Futuhu'l Buldan*, Liber Exragnations Regionum Lugduni Batavorum. Moskova.
- Bizans Tarihçileri, (1860). (S. Destunika, Çev.) Sankt Petersburg.
- Bünyatov, Ziya, Obzor, (1964). *İstoçnikov po İstorii Azerbaycana*.
- El Karnati, (1925). Ebu Hamit El Endelusi, *Kitap Tuhfetu'l Elbaba ve Nuhbetu'l İcab*, Paris.
- El Kalkasandi, (1914). *Subh el Aşa Fi Marifat El İnşa*, V. Kahira.
- Gerodat, (1862). *İstoriya Xalifov Vardapeda Gevonda*, çev: K. Patakanova.
- Yakubi, (1927). *İstoriya*, çev: P.K. Juze, Baku.
- Yerasov, B. S. (1981). *İslâm v İstorii Narodov Vostoka*, (Mecmua), İstitut Vostokovedeniya Yayınları, Moskova
- Yeremeyev, D. (1977). *İslâm kak Obraz Jizni, Vsemirnaya Literatura* Yayınevi, Moskova.
- Es-Sibâi, *Mustafa*, /1993). *Oryantalizm ve Oryantalistler*, (Muçteba Uğur. Çev.), Beyan Yayınları, İstanbul.
- Kabolov, A. Vladimirov, N. (1996). *İslam v Rossii*, Moskova.
- Balcı, İ. (2015). *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu, Ankara.

Petersburg Üniversitesinin Yetiştirdiği Oryantalistler

- Çerevskiy, (1901). *VI. Mir İslama i ego pobujdeniya*, St. Petersburg.
- Demircan, A. (2014). *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı*, İstanbul.
- Dere, A. (2013). *Doğu ve Batı Karşılaştırmasında Bir Süreç Oryantalizm*, İstanbul.
- Felshtinskiy, İ. (1977). *Arabskaya Literatura v Srednie Veka*, Nauka yayınları, Moskova.
- Erul,B. (2013). *Siret Tetkikleri*, Otto, Ankara.
- Erşahin, S. (1996). *Sovyetler Birliğinde Kur'an'a Yaklaşımlar*, İslami Araştırmalar, IX, sayı 1-2.
- Gryazneviç, P.A. (1982). *Razvitiye İstoriçeskogo Soznaniya Arabov*, (1982). (VI-VIII v.v), *Oçerki İstorii Arabskoy Kulturi V-XV*, Moskova.
- Gryazneviç, P. A. (1984). *Problem İzüçeniya İstorii Voznikoveniya İslama*, Moskova.
- Halidov, A.B.(1984). *İslami Arabskiy yazık*, (nekotorie aspektı problem), İslam Religiya Obşestvo, Gosudarstvo, Moskova.
- Hamidullah, M. (1980). *İslam Peygamberi*, I-II, İstanbul.
- Hayit, B. (1986). *Sovyetler Birliğinde İslam Araştırmaları Temayülleri*, Türk Dünyası Araştırmaları, 41 Nisan.
- (2005). *Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV, II baskı, Ankara.
- Sarıçam, İ. Özdemir, M. Erşahin, S. (2011). *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel, Ankara.
- Ojedov,S.İ. (1963).*Slovar Russkogo Yazıka*, (*Rusça Sözlük*), Russkiy Yazık Yayınevi, Moskova.
- Prohorov, A.M.(1962). *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, Moskova.
- Kraçkovskiy, İ.K.(1968).*Oçerki po İstorii Ruskoy Arabistiki*, (Rus Arap tarihçisinin Öyküleri).Moskova.
- Klimoviç, L. (1936). *İslam v Çarskoy Rosii*, Moskova.
- Krımanskiy, A.E. (1912). *İstoriya Arabov i Arabskoy Literaturı*, Moskova.
- Kulikova, A. M. (1986). *Vostokovedenye v Rossiskiy zakonodatelnıh aktah XVII – 1917 v Moskova*
- Kulikova, A.M.(1986). *Stanovleniya Universitetskogo Vostokovedeniya v Peterburge/Petersburg'da Doğu Bilimleri Üniversitesinin kurulması*, Petersburg
- Kuznetsov, (1989). *Bolşoy Tolkoviı Slovar Russkogo Yazıka*, Norint Yayınevi, Moskova.
- Kuznetsova, N.A. (1971). *Vostokovedeniye, Bolşaya Sovetskaya Enstsiklopediya*, V, Moskova.
- Manzur, P. Durdu, İ. (1990). *İslam ve Batı, Denemeler*, (Comert, Y. Çev:). İnsan yayınları, İstanbul.
- Mavlyutov, R.R. (1974). *İslam*, Moskova.
- Musalı, V (2018).*St.Petersburg Doğu Yazmaları Enstitüsü,Divanü'l Hikmet Nüşhası Üzerine Uluslararası Sempozyum Bidirisi*, Kastamonu.
- Mazitova, N. A istorii n. (1981). *İzüçeniya İslam v Kazane v XIX v. İslam v narodov Vostoka*, Moskova.
- Soltayev, Z. (2009). *Rus Oryantalistlerin Siyer Çalışmaları*, Ankara. (Doktora Tezi)

Şemşek,V.(2018). *RuŐa Literatürde Hz. Muhammet İmajı*, Ankara.

Taberi, (1326). *Tarihü'l Ümem ve'l –Muluk*, Kahire,

Watt, W. M. (1986). *Hz. Muhammed Mekke'de*,(Ayas, M. R. Yüksel, A.Çev:).
Ankara Üniversitesi Yay. Ankara.